

УДК 327(73+510)"18/19"

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/2.27>**Набока О. В.**

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Воронін В. М.

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Михальський І. С.

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

АМЕРИКАНСЬКА ПОЛІТИКА «ВІДКРИТИХ ДВЕРЕЙ» У КИТАЇ ТА ГЛОБАЛЬНА ПОЛІТИКА США НА РУБЕЖІ НОВОГО ТА НОВІТНЬОГО ЧАСУ

У статті досліджується трансформація зовнішньополітичної стратегії США на межі XIX–XX ст., з особливим акцентом на Східну Азію та Китай. Аналізується сутність і значення «доктрини відкритих дверей», ініційованої державним секретарем США Джоном Хеєм, яка заклала підвалини нового формату американської глобальної політики у новітній час. Показано, що ця ініціатива стала спробою реалізувати економічну експансію США в Китаї без застосування методів прямої колонізації, шляхом забезпечення рівного доступу всіх держав до китайського ринку.

На основі міждисциплінарного підходу розглянуто дипломатичні зусилля США у контексті суперництва імперій за вплив у Східній Азії, проаналізовано позиції ключових держав (Великої Британії, Японії, Росії, Франції, Німеччини) щодо ініціативи США. Висвітлено роль англо-американського зближення як чинника підтримки «політики відкритих дверей» та окреслено значення доктрини Хея у довгостроковій перспективі американської зовнішньої політики.

Показано подальшу еволюцію регіональної та глобальної політики Сполучених Штатів у XX ст., коли боротьба за принципи вільної торгівлі, збереження територіальної цілісності держав, відмова від війни, як способу ведення міжнародної політики. Доведено, що впровадження доктрини Хея мало наслідком впровадження на глобальному рівні ідеології «економічного імперіалізму» у XX ст. Її ідейні принципи полягали у розбудові вільного ринку; протидії європейському колоніалізму та радянському експансіонізму (особливо після Другої світової війни; післявоєнної відбудови через «план Маршалла», у межах якої також просувався принцип вільної економіки. Під час «холодної війни» принцип «відкритих дверей» еволюціонував у риторичу стримування комунізму, коли Вашингтон виступив за вільний доступ до світових ринків, що протиставлялося закритим економікам соціалістичного табору.

У статті зроблено висновок, що попри формальну й обмежену підтримку міжнародною спільнотою, політика «відкритих дверей» відіграла важливу роль у зміцненні позицій США на міжнародній арені, сприяла формуванню концепції економічного глобалізму та вплинула на подальший розвиток американської дипломатії у XX ст. Дослідження ґрунтується на широкій джерельній базі, включно з офіційними документами, дипломатичними звітами та працями провідних американських істориків.

Ключові слова: зовнішня політика США, доктрина Хея, політика «відкритих дверей», Китай, Східна Азія, геополітика, економічна експансія, міжнародні відносини, колоніалізм, глобальна стратегія.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних міжнародних відносин характеризується системою кризою встановленого після закінчення «холодної війни» постбіполярного міжнародного порядку. Попри усі переваги вільної взаємодії у межах глобального ринку, діяльність відповідно до принципів міжнародного права, низка країн

сьогодні претендують на перегляд існуючої системи та діють відповідно до імперських традицій XIX – початку XX ст. Це викликало активізацію протиріч між провідними державами, які проявляються і у формі військових конфліктів. Нажаль, починаючи з 2014 р. одним з епіцентрів цих негативних процесів стала і Україна, яка, починаючи

з 2022 р. переживає повномасштабне російське вторгнення. Усі спроби знайти вихід з української кризи шляхом компромісів та перемовин, виявилися неефективними. Навпаки, зараз фіксується глобалізація військового конфлікту в Україні, до якого залучаються усе більше країн з різних регіонів світу.

Враховуючи усе вищевикладене, можна говорити про важливість вивчення історичних умов формування сучасної міжнародної системи, що, у свою чергу, дозволяє визначити перспективи її «виживання» у умовах розгортання її системної кризи.

Рубіж XIX–XX ст. став етапом стрімкого посилення зовнішньополітичної активності США, що відбувалося на тлі формування нової системи міжнародних відносин. Зміна балансу сил, посилення колоніальних суперечностей, економічна експансія великих держав та посилення націоналістичних рухів стимулювали перегляд традиційної американської зовнішньої політики наприкінці Нового та на початку Новітнього часу. У цьому контексті Східна Азія, зокрема Китай, стала одним із ключових векторів американської стратегії. Політика «open door» у Китаї, започаткована держсекретарем Джоном Хеєм, була спробою утвердити економічну присутність США без прямої колонізації, протиставивши її європейському поділу Цинської імперії на зони впливу.

У дослідженні застосовано міждисциплінарний підхід із використанням методів історичного аналізу, геополітичного моделювання та порівняльної дипломатичної історії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представлена наукова публікація спирається на наукові праці провідних американських істориків: С. Беміса [1], Дж. Феїрбенка [2], В. Лафебера [3], В. Міда [4], Т. Маккорміка [5], М. Ханта [6], В. Вільямса [7] та ін. Насамперед, вищезгадані історики відстоюють ідею про те, що розроблена у 1899–1900 рр. «доктрина Хея» стала прообразом майбутньої американської глобальної стратегії.

Постановка завдання. Розгляд процесу оформлення, практичної реалізації політики «відкритих дверей» та її значення у процесі подальшого формування американського глобального курсу є метою цієї статті.

Відзначимо, що досліджуваний аспект досить слабо відображений у вітчизняній історичній літературі.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, наприкінці XIX ст. Китай опинився в епіцентрі колоніальних домагань провідних

імперій – Великої Британії, Франції, Німеччини, Росії та Японії. Нерівноправні договори, втрати суверенітету над частинами території (портові концесії, митні привілеї), а також наслідки поразки в Японсько-китайській війні 1894–1895 рр. підірвали позиції імперії Цін. У цих умовах США, які не брали активної участі в поділі Китаю, прагнули забезпечити вільний доступ до ринку країни.

Джон Хей (John Hay) – відомий американський державний діяч, дипломат і письменник – народився 8 жовтня 1838 р. в Спраутсбергу, у штаті Індіана (США). Він був одним із найважливіших політиків і дипломатів свого часу, відомий своєю роботою у дипломатичній службі США. Його зірка почала сходити під час Громадянської війни в США (1861–1865), коли Хей служив особистим секретарем президента Авраама Лінкольна, у тому числі виконував його доручення, що стосувались різних аспектів війни з конфедератами.

Після перемоги Півночі, Хей продовжував свою кар'єру на дипломатичній службі США, займаючи посади посла в Великій Британії та Державного секретаря (1898–1905). Його здобутки на дипломатичному фронті, зокрема укладення англо-американської угоди 1901 року, стали значним внеском у розвиток міжнародних відносин.

Хей був не тільки висококваліфікованим дипломатом, але й талановитим письменником, автором численних статей, а також талановитих віршів, що публікувалися в багатьох американських журналах [1, с. 32].

Час його призначення на посаду Державного секретаря супроводжувався істотною активізацією східноазійської політики США. Це було пов'язано із тим, що у 1898 р., після вступу США у війну з Іспанією й приєднання Філіппін, американські інтереси в Азії стали розглядатися як стратегічно важливі. Саме тому Хей, призначений Державним секретарем у вересні 1898 р., ініціював дипломатичну кампанію з метою забезпечення рівного доступу всіх держав до китайських ринків [3, с. 306–308].

Слід відзначити, що впровадження доктрини Хея було також результатом активізації співпраці США та Великою Британією, правляча еліта якої, відчуваючи поступову втрату англійського впливу, виступила ініціатором зближення з новим глобальним економічним гегемоном. Так, наприкінці XIX ст. ключовим представником британського імперіалізму нового зразка став Джозеф Чемберлен (1836–1914). Як Державний секретар у справах колоній (Colonial Secretary) з 1895 р., він відстоював ідею так званої «імперської співпраці»

із Сполученими Штатами та посилення економічного контролю Великої Британії в Азії, Африці та Карибському регіоні. Він також підтримував економічне проникнення в Китай, але виступав проти надмірного територіального розчленування Цинської імперії, оскільки це могло дестабілізувати регіон і підірвати британську торговельну перевагу [6, с. 107].

Свої ідеї, щодо англо-американської співпраці Чемберлен втілював через Джуліана Почефота (1828–1902), британського дипломата і посла Великої Британії у Вашингтоні у 1889–1902 рр. Дипломат відіграв ключову, хоч і тіньову, роль у процесі формування та легітимації американської доктрини «відкритих дверей» щодо Китаю на рубежі Нового і Новітнього часу, виступаючи посередником між Лондоном і Вашингтоном.

Почефот виступав центральною фігурою у дипломатичному діалозі між США та Великою Британією. Його позиція в 1898–1902 рр. мала вирішальне значення для підтримки ініціатив Хея та створення довіри між двома великими державами, що дозволило уникнути відкритого суперництва за азійські ринки і виступити спільним фронтом [3, с. 307].

Врешті решт, у 1899 р. Гей розіслав провідним державам дипломатичні ноти з пропозицією гарантувати рівні торговельні права всіх країн у китайських володіннях, зберігаючи суверенітет Китаю. Основні положення політики зводилися до наступного:

1. Збереження територіальної цілісності Китаю.
2. Рівні економічні можливості для всіх держав.
3. Невтручання у внутрішні справи при збереженні переваг вільної торгівлі [3, с. 308].

Реакція інших держав на доктрину Хея виявилася неоднозначною і значною мірою обумовлювалася геополітичними інтересами провідних держав у Східній Азії. Ось основні позиції ключових країн:

Спектр ставлення з боку провідних держав щодо «політики відкритих дверей» був досить широким. Так, Велика Британія, охоче підтримала доктрину Хея, оскільки, як зазначалося вище, її зміст відповідав британській стратегії підтримки вільної торгівлі та баченню розвитку англо-саксонської глобальної співпраці. Лондон прагнув зберегти свій економічний вплив у Цинській імперії, зокрема в долині річки Янцзи, і був зацікавлений в недопущенні подальшого поділу Китаю на сфери впливу іншими державами [7, с. 219].

У свою чергу Японія сприйняла американську ініціативу з обережністю, хоча формально погодилася з принципами. Коливання Токіо було пов'язано із тим, що Японія вже почала формувати власну сферу впливу в Кореї і Маньчжурії, тому японці намагалися маневрувати, аби не втратити своїх економічних та геополітичних позицій у регіоні. Відхід від принципів «відкритих дверей» став усе більше простежуватися після російсько-японської війни 1904–1905 рр., коли Токіо все активніше став претендувати на домінування в регіоні.

У свою чергу, Російська імперія неохоче та формально підтримала ініціативи Вашингтону, фактично проігнорувавши проголошені ним зовнішньополітичні принципи. У цей час Петербург активно просував свою експансію в Маньчжурії, виділяв значні ресурси на будівництво стратегічно важливої Китайсько-Східної залізниці (КВЖД) і прагнув укріпити там власний контроль, що суперечило ідеї рівних можливостей для всіх держав.

Франція також формально прийняла доктрину Хея, але продовжувала діяти у своїх інтересах. Це було пов'язано із тим, що Париж мав великі колоніальні володіння в Індокитаї та прагнув закріпити економічний вплив на півдні Китаю, тож не був зацікавлений в повній реалізації «відкритих дверей».

Скептично поставилася до ініціативи США і Німецька імперія, що мала амбітні колоніальні плани у Східній Азії. Нещодавно Німеччина отримала контроль над затокою Цзяочжоу і прагнула розширити вплив у китайському Шаньдуні. Тому Берлін волів зміцнити власну «сферу впливу», а не ділити китайський ринок з іншими.

Повністю підтримали «доктрину відкритих дверей» Італія та інші менш потужні держави, сподіваючись отримати хоча мінімальний доступ до китайського ринку на рівних умовах [2, с. 117].

Отже, хоча доктрина Хея не зустріла прямої підтримки великих держав, але й не була відкинута. Навіть такий результат дозволяв Сполученим Штатам укріплювати свої геополітичні позиції. Вже у 1900 р. під впливом антизахідного повстання «іхетуанів» та міжнародної інтервенції Державний секретар США ще раз підтвердив принципи «відкритих дверей», які фактично стали складовою американської політики в Азії на кілька десятиліть. Як відзначив авторитетний американський історик В. Мід: «хоча ця політика й не змогла зупинити агресивний поділ Китаю великими державами з метою подальшої економічної експлуатації, ідея «відкритих дверей» і донині залишається наріжним каменем великої стратегії США» [9, с. 29].

Попри критицизм до неї з боку провідних держав доктрина Хейя сприяла закріпленню США як одного з гарантів міжнародного статус-кво в Азії, особливо в умовах Першої світової війни та процесу післявоєнного облаштування. Хоча вона не перешкодила подальшій колоніальній експансії інших держав, вона окреслила довгострокові пріоритети Вашингтону у регіоні. Ще одним результатом впровадження доктрини Хейя стало те, що вона сприяла «формуванню ролі США як «жандарма» світового порядку – держави, яка виступає проти агресивного перерозподілу сфер впливу, що могло загрожувати стабільності. Це проявилось не лише в Азії, а й у Латинській Америці (політика Монро і Рузвельта), а згодом – у ширшій політиці підтримки балансу сил у Європі та світі» [9, с. 30].

Ще одним результатом впровадження доктрини Хейя стало впровадження на глобальному рівні ідеології «економічного імперіалізму» у XX ст. Її ідейні принципи полягали у розбудові вільного ринку; протидії європейському колоніалізму та радянському експансіонізму (особливо після Другої світової війни; післявоєнної відбудови через «план Маршалла», у межах якої також просувався принцип вільної економіки. Під час «холодної війни» принцип «відкритих дверей» еволюціонував у риторику стримування комунізму, коли Вашингтон виступив за вільний доступ до світових ринків, що протиставлялося закритим економікам соціалістичного табору. Відзначимо, що політика «відкритих дверей» стала передвісницею глобального економічного порядку після 1945 р. Згідно із її принципами, США виступили ініціаторами створення ГАТТ (Генеральної угоди з тарифів і торгівлі), Світового банку і МВФ, просуваючи свободу торгівлі – «відкриті двері» на глобальному рівні.

Доктрина Хейя закріпила прагнення США діяти через дипломатію та правові засади (на відміну від колоніального насильства). У XX ст. це проявлялось у просуванні верховенства міжнародного права; участі у створенні таких міжнародних організацій як Ліга Націй та ООН, а також у активному застосуванні концепції «м'якої сили» («soft power») [5, с. 30].

Характеризуючи особливості «економічного експансіонізму» США відомий американський науковець Дж. Айкенберрі відзначав, що «вирішальний момент у побудові ліберального порядку настав у роки після Другої світової війни. Саме тоді прагнення Америки до сприятливого світового порядку – відкритого, стабільного,

дружнього – перетворилося на прагматичну програму створення ліберального гегемонічного порядку. ... Він був особливим типом порядку – організованим навколо американської гегемонічної влади, відкритих ринків, спільної безпеки, багатосторонніх рішень ... Глобально цей порядок був ієрархічним – домінуваним Сполученими Штатами – але пронизаним ліберальними характеристиками» [5, с. 32].

Висновки. Політика «відкритих дверей», ініційована Державним секретарем США Джоном Хейсом наприкінці XIX ст., стала важливою віхою у формуванні нової глобальної стратегії Сполучених Штатів, яка вирізнялася прагненням до економічної експансії без прямої колонізації. Доктрина Хейя вперше на практиці закріпила принцип вільного доступу до ринків без необхідності територіального захоплення, що відповідало інтересам індустріалізованої американської економіки, яка шукала нові ринки збуту та джерела ресурсів.

Застосування цієї доктрини в умовах китайської кризи 1898–1900 рр. виявило прагматичну гнучкість американської дипломатії, її здатність реагувати на глобальні виклики без втягнення у збройні конфлікти та одночасно відстоювати стратегічні економічні інтереси. Підтримка з боку Великої Британії та низки менших держав свідчила про те, що Сполучені Штати поступово перетворювалися на суб'єкта глобальної політики, здатного впливати на баланс сил у світі без використання класичних методів імперіалізму.

Доктрина Хейя також відіграла важливу роль у трансформації системи міжнародних відносин у Східній Азії, окресливши нову модель міжнародної взаємодії, яка ґрунтувалася на ідеї рівного доступу до ринків і збереження формального суверенітету слабших держав. Хоча її практичне застосування часто обмежувалося геополітичними реаліями та інтересами провідних імперій, політика «відкритих дверей» заклала основи подальшої американської зовнішньополітичної стратегії у XX ст., у тому числі в межах «політики добросусідства», «глобального патрулю» та поствоєнної системи стримування.

Таким чином, доктрина Хейя була не лише відповіддю на конкретну геополітичну ситуацію в Китаї, але й стала концептуальним початком довготривалої еволюції американської зовнішньої політики від ізоляціонізму до активного глобального втручання. Її ідеї залишаються актуальними і сьогодні, коли мова йде про міжнародну торгівлю, принципи невтручання та рівний доступ до глобальних ресурсів.

Список літератури:

1. Bemis S. F. The diplomacy of the United States: *A historical analysis*. New York, 1965. 412 с.
2. Fairbank J. K. The United States and China. Cambridge (MA), 1983. 532 с.
3. Herring G. C. From Colony to Superpower: U. S. Foreign Relations since 1776. New York, 2008. 1056 с.
4. Hunt M. H. The American ascendancy: How the United States gained and wielded global dominance. Chapel Hill, 2007. 416 с.
5. Ikenberry G. J. After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars. Princeton, 2001. 293 с.
6. LaFeber W. The new empire: An interpretation of American expansion, 1860–1898. Ithaca (NY), 1998. 400 с.
7. Langer W. The Diplomacy of Imperialism: 1890–1902. Vol. 1. New York – London, 1935. 414 с.
8. McCormick T. J. China market: America's quest for informal empire, 1893–1901. Chicago, 1990. 255 с.
9. Mead W. R. Special providence: American foreign policy and how it changed the world. New York, 2001. 375 с.
10. Williams, W. A. (1959). The tragedy of American diplomacy. New York, 1959. 320 с.

Naboka O. V., Voronin V. M., Mykhalskyi I. S. THE U. S. “OPEN DOOR” POLICY IN CHINA AND AMERICAN GLOBAL STRATEGY AT THE TURN OF THE MODERN AND CONTEMPORARY AGES

The article explores the transformation of U. S. foreign policy at the turn of the XIX-th and XX-th centuries, with a particular focus on East Asia and China. It analyzes the essence and significance of the “Open Door” doctrine initiated by U. S. Secretary of State John Hay, which laid the foundation for a new format of American global strategy. The initiative represented an attempt to implement U. S. economic expansion in China without direct colonization, ensuring equal access for all powers to the Chinese market.

Using an interdisciplinary approach, the study examines American diplomatic efforts within the broader context of imperial rivalry in East Asia and analyzes the positions of key global powers (Great Britain, Japan, Russia, France, Germany) regarding the U. S. initiative. The article highlights the role of Anglo-American rapprochement as a factor in supporting the Open Door Policy and outlines its long-term significance for U. S. foreign policy.

The further evolution of the United States' regional and global policy in the XX-th ct. is demonstrated, highlighting its commitment to the principles of free trade, the preservation of territorial integrity, and the rejection of war as a means of conducting international relations. It is argued that the implementation of the Hay Doctrine resulted in the global adoption of the ideology of “economic imperialism” during the 20th century. Its core principles included the development of a free market, opposition to European colonialism and Soviet expansionism (particularly after World War II), and the promotion of postwar reconstruction through the Marshall Plan, within which the principle of a free economy was also advanced. During the Cold War, the “Open Door” principle evolved into a rhetoric of containing communism, with Washington advocating for unrestricted access to global markets in direct contrast to the closed economies of the socialist bloc.

The author concludes that, despite limited and formal support from the international community, the Open Door Policy played an important role in strengthening the United States' position on the global stage. It contributed to the development of the concept of economic globalization and influenced the evolution of U. S. diplomacy throughout the XX-th century. The research is based on a wide range of sources, including official documents, diplomatic correspondence, and the works of leading American historians.

Key words: U. S. foreign policy, Hay's Doctrine, Open Door Policy, China, East Asia, geopolitics, economic expansion, international relations, colonialism, global strategy.